

TANEC, POHYB A HRA VE ŠKOLE A ŽÁCI S OMJ METODOLOGICKÝ ÚVOD K POHYBOVÝM AKTIVITÁM

Anotace:

Metodologický úvod je určen všem, kteří se chtějí ještě před začátkem pohybových aktivit ve své školní třídě hlouběji seznámit s tím, co pohybové aktivity ve třídě obnášejí, a nemají s nimi prozatím větší zkušenosti. Vztahuje se k publikovaným metodickým materiálům k taneční a pohybové výchově, konkrétně k textu „Roztanči třídu!“ a „Tanec, pohyb, rytmus – taneční hry pro tvořivost a pohodu ve třídě“. Metodologický úvod vysvětluje, jak je třeba na pohyb připravit sebe i své žáky, jak upravit prostor ve třídě, jak vůbec děti pohybovými aktivitami provádět, jak zacházet s jazykem (v případě žáků s OMJ), jak pracovat s hudebním doprovodem či jakým způsobem (a zda vůbec) pohybové aktivity dětí hodnotit.

Klíčová slova:

taneční a pohybová výchova; kreativní pohybová výuka; tvůrčí aktivity pro žáky; projekty do škol; hra; spolupráce; sebevyjádření; pohybová komunikace; hudba; prostor; rytmus; OMJ; žáci s OMJ; cizinci; nedostatečná znalost češtiny; SVP; čeština jako druhý jazyk

Cílová skupina

Žáci 1. a 2. stupně ZŠ

CO JE CÍLEM POPSANÝCH TANEČNÍCH A POHYBOVÝCH AKTIVIT VE ŠKOLE?

„Taneční a pohybová výchova (TPV) nezahrnuje úzce účelové činnosti zaměřené na dosažení taneční techniky a výsledných pohybových tvarů. Nezaměřuje se na prvenství, rychlost, výsledek, úspěch, ale nabízí soustředění, sebepoznávání, úctu k druhým, radost a potřebu pečovat o společně sdílený prostor. TPV je chápána jako tvůrčí umělecká činnost, která je prostředkem ke znovuobjevování těla, jeho možností a citlivosti, k sebepoznávání a rozvíjení vyjadřovacích schopností neverbálním způsobem. Jedním z hlavních úkolů je podněcování k samostatné tvůrčí činnosti.“¹

Tanec a pohyb ve třídě s žáky s OMJ vychází z **principu hry**. Hra ve smyslu zkoumání vlastních schopností a dovedností není zatížena orientací na výsledek, ale na samotný proces svobodného „zkoumání“: jak moje tělo reaguje na hudbu, rytmus, melodii, jaké pocity ve mně vzbuzuje, jaké jsou možnosti mého těla, co má moje tělo pohybově „rádo“? Pohybové aktivity níže popsané tedy nejdou cestou „naučíme žáky choreografii na danou melodii“. Proces je opačný: budeme vycházet z individuálních možností, schopností a dovedností žáků, a koneckonců schopností a možností i nás samotných jako pedagogů.

Naším záměrem v tento okamžik je, aby se děti podařilo vůbec **hrou „rozhýbat“**, neboť nástroje – naše tělo – máme k dispozici všichni stejné, nehledě na naše národnostní či jazykové zázemí. Nejprve jde o to, aby děti prožily chvíle radosti s hudbou, dostaly se díky pohybu do příjemného stavu, navázaly ve skupině během pohybu pozitivní partnerské vztahy. Během aktivit postupně rozvíjíme další schopnosti a dovednosti, jako je např. vědomé užívání různého tempa včetně zrychlování a zpomalování, práce s pauzou, aktivní vnímání hudebního doprovodu, reakce na změny tempa, rytmu, vnímání a vyjadřování hudebního frázování tělem ad. Tanec umožňuje žákům s OMJ vyjadřovat emoce, spolupracovat s českými spolužáky, zažívat pocit radosti a přijetí nezávisle na tom, zda již ovládají češtinu na dostatečné úrovni.

1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, MŠMT, Praha 2021, s. 128.

Uvědomění si této herní „polohy“ je pro start pohybových aktivit ve třídě nesmírně důležité. Co se týče **žáků s OMJ, zejména dětí z Ukrajiny**, ze zkušeností vyplývá, že ukrajinské děti bývají zvyklé spíše na frontální styl výuky. Totéž platí i pro **taneční vzdělávání na Ukrajině**: velmi silně je zapuštěna baletní tradice, chlapci i dívky se věnují často gymnastice či folklornímu tanci: zmíněná taneční odvětví jsou vyučována direktivnějším způsobem, s důrazem na konečné interpretační mistrovství žáka. Tedy i ukrajinské děti, které k nám přicházejí a mají jistou taneční zkušenost, mohou si pod pojmem „tanec“ představit zcela odlišný koncept. Ovšem zkušenost pedagogů ukázala, že to neznamená problém: obdobně české děti navštěvující ZUŠ či např. baletní přípravky (kde jsou v některých případech také vedeny k interpretačnímu mistrovství) na tuto „hru“ a tvůrčí proces ve školní třídě dokážou snadno přistoupit, a naopak se mohou v některých okamžicích hry „pochlubit“ a podělit se s ostatními o to, co jejich tělo dokáže.

Proto můžeme i ve svém slovníku používat nyní slova jako „**pohyb**“, „**tělo**“, „**hra**“ spíše než „**tanec**“. To odpovídá i škále, na které se v tento okamžik pohybujeme: na jedné straně TPV ve své „interní formě“ – vyučovaná kvalifikovaným pedagogem (tanečníkem) pravidelně na ZŠ s promyšlenou strukturou, prostředky a konkrétními cíli a výstupy. Na druhé straně pohyb a pohybové hry jako aktivizační, či naopak relaxační momenty pro žáky ve třídě:

JAKÁ JE ROLE UČITELE V TANEČNÍCH A POHYBOVÝCH AKTIVITÁCH? JAKÝ JAZYK POUŽÍVAT?

Většina popsaných pohybových her nevyžaduje dlouhé slovní vysvětlování, je ovšem nezbytné, aby se **sám učitel do hry osobně zapojil, byl jedním z „hráčů“**, byl schopen ukázat dětem vlastním příkladem, že se není třeba bát a do hry vstoupit. Nesmírně důležitý je oční kontakt s dětmi. Pokud to hra vyžaduje, mnohdy stačí rozestavit děti do úvodního postavení (kruh, volně v prostoru, do dvojic...) spustit hudbu a začít s hrou. Často děti pochopí vše, co se děje, i bez ukrajinských ekvivalentů.

Je možné se před započítím aktivit posadit s dětmi do kruhu a zeptat se ukrajinských žáků, jak se řeknou ukrajinsky některá ze slov, jež budeme potřebovat. Ostatní žáci se je mohou naučit také.

Pokud máme k dispozici ve třídě dvojjazyčného asistenta, můžeme jej samozřejmě požádat o pomoc s překladem. Pokud bychom chtěli žáky na hodinu tance připravit více jazykově (a využít pohybovou aktivitu k obohacení slovní zásoby – směry v prostoru, části těla apod.), můžeme zapojit česky mluvící spolužáky, příp. využít Google Translator.

Při zadávání pohybových cvičení si dáváme pozor, abychom slovně (do detailu) nepopisovali výsledek, který má vzniknout – ne vždy je to žádoucí. Chceme předejít tomu, že se děti budou snažit pouze naplnit konkrétní formu a udělat „správně výsledek“. Cvičení vedou naopak ke zkoumání možností vlastního projevu. Učitel získá díky tomu plno nových možností a řešení – tato variabilita je velmi důležitá a obohatí jak děti, tak učitele.

Pro potřeby učitelů a případné odstranění některých jazykových bariér či „urychlení“ vyučovací hodiny uvádíme na konci tohoto textu **česko-ukrajinský slovníček základních pojmů**, které se k tanečně-pohybovým aktivitám a hrám vztahují. Žáci s odlišným mateřským jazykem si slovní zásobu mohou předem osvojit za pomoci asistenta pedagoga, případně učitele češtiny jako cizího jazyka, a zapsat do jazykového portfolia.

K ORGANIZACI VÝUKY

Prostor

Pohybové aktivity se samozřejmě nejlépe provozují v tělocvičně, sálu či na místě, kde je více prostoru a děti jej mohou bez obav celý využívat. Pokud to zrovna situace neumožňuje, lze využít např. chodbu či vyklidit školní třídu, resp. přestěhovat židle a lavice ke krajům místnosti: to mohou žáci udělat v rámci přípravy na pohyb společně (i společná příprava prostoru třídy může být stmelující moment, žáci jsou raději v prostoru, který si sami vytvoří). Důležité je se prostoru „nebát“ a nevnímat jej jako nutnou bariéru (např. v rámci projektu Tanec do ubytoven probíhaly taneční a pohybové lekce na chodbách, v kuchyních či společenských místnostech – zkrátka tam, kde to bylo možné).

Hudba

K pohybovým aktivitám rytmus a hudba neodmyslitelně patří. K pohybu a tanci je vždy nejlepší **hudba živá**, která reaguje ihned na aktuální situaci, na potřeby učitele i žáků. Je pochopitelné, že současná běžná praxe na ZŠ neumožňuje vždy přítomnost další osoby hudebníka či korepetitora ve třídě. Situaci lze velmi dobře řešit tak, že pedagog sám doprovází aktivity na **nástroje Orffova instrumentáře** (triangl, bubínek, dřívka ad.) nebo nechá takto doprovázet samotné žáky, rozdělené na skupiny (např. jedna skupina se pohybuje, druhá doprovází, poté se vystřídají).

Třetí variantou je práce s předem **připravenými nahrávkami**. Co se týče výběru hudby, ideální je, když si pedagog vybere hudbu, která je jemu samotnému blízká! V hudbě jsou důležité pro pohyb tempo, rytmus, dynamika a obecný charakter hudby (různé hudební žánry). Odlišné hudební žánry, odlišné tempo, rytmus a dynamika hudby vyvolávají také odlišnou pohybovou reakci lidského těla. Výběr hudby pro pohybovou práci s dětmi ve škole by měl pracovat se škálou pomalý–rychlý, hlasitý–tichý, vysoký–nízký atd. Většinou se osvědčují nahrávky ambientních zvuků, perkuse apod., ale lze vybrat jakýkoliv klasický, moderní, populární či folklorní hudební žánr (například i s ohledem k právě probíranému učivu v HV). V obou publikovaných materiálech k TPV uvádíme odkazy na hudební nahrávky, ze kterých lze při výuce vycházet.

Další možností je vyzvat v předstihu **děti, aby učiteli donesly/zaslaly svoji oblíbenou hudbu**, a z té pak vybírat hudební doprovod ke cvičením. Výběr vlastní hudby a její sdílení s ostatními je velmi žádoucí integrativní prvek. Kromě pohybových aktivit na tuto hudbu může následně každý o „své“ hudbě vyprávět, sdílet s ostatními, proč ji má rád, jak na něj působí a ostatní na to mohou reagovat.

VZTAH HUDBY A POHYBU: METODA VEDENÍ A HODNOCENÍ POHYBOVÝCH AKTIVIT

Nejprve k samotnému hodnocení uvedených pohybových aktivit: kvantitativní hodnocení ve smyslu známkování (klasifikace) není vůbec na místě. Důsledně se snažme vyhnout i hodnocení „dobře“ či „špatně“. Aby v hodině vůbec zafungoval princip hry a podpořili jsme samostatnou dětskou tvorbu, pohybové aktivity tímto způsobem hodnotit nelze. Pokud je třeba, děti motivujeme a „navádíme“ slovy „zkus...“, „a co třeba...“, „ano a...“ apod. Pohybové aktivity lze ve vztahu k hudbě vnímat a „vést“ v našem případě třemi různými cestami, jež vedou také ke třem různým cílům:

1) cíl: aktivní vnímání hudebního doprovodu: vlastní pohybová tvorba

Vedoucím prvkem těchto pohybových aktivit je hudba, žákům nezasadáváme konkrétní pohyb. Pedagog: vnímám, jak rychle se žákům daří pohybem následovat odlišné druhy hudby. Podporuji a slovně navádím přitom k rozličným, individuálním způsobům pohybu, na které žáci během aktivit přicházejí. Nehodnotím samotnou kvalitu pohybu (žádný pohyb není „špatně“ nebo „dobře“), ale nakolik citlivě dokáže dítě zareagovat na charakter a proměny hudebního doprovodu (rychle–pomalu, vysoko–nízko, potichu–nahlas, nečekaná zastavení – „štronzo“ apod.)

2) cíl: aktivní vnímání hudebního doprovodu: reakce na změny tempa, rytmu, dynamiky

Vedoucím prvkem je jeden zadaný pohyb či pohybová fráze. Hudba funguje jako proměnlivý doprovod k tomuto pohybu. Pedagog: vnímám, nakolik se žákům daří přizpůsobit proměnám hudebního doprovodu (rychle–pomalu, vysoko–nízko, potichu–nahlas ad.), aniž by ztratil daný pohyb na kvalitě svého provedení. Nyní žáky vedeme ke kvalitě a provedení zadaného pohybu.

3) cíl: původní, originální tvorba

Vedoucím prvkem je zadané téma či práce s konkrétní rekvizitou. Hudba funguje jako podmalba, která navozuje určitou atmosféru, inspiruje, rozvíjí představivost žáků (viz např. hra „Cesta“ v materiálu B. Látalové). Pedagog: vnímám a sleduji, nakolik originálně si žáci dokážou poradit se zadáním. Podporuji a slovně navádím přitom k rozličným, individuálním způsobům pohybu, na které žáci během aktivit přicházejí.

Všechny tyto druhy aktivit jsou nesmírně důležité pro pohybový rozvoj žáků a uvědomění si vlastního těla a jeho možností. Pokud máme větší časový prostor, je vhodné **druhy těchto aktivit střídát.**

Velmi důležitá je i **reflexe a zpětná vazba od žáků** – taneční a pohybová výchova vede děti cestou prožitku, a mít možnost jej na konci aktivity verbalizovat nebo jiným způsobem se k němu vyjádřit je velmi cenné a důležité. Za normálních okolností by se pedagog zeptal dětí, jak se cítily, jak se jim hra líbila, co je bavilo, co jim šlo snadno, co hůře... atd. V případě integrace dětí s OMJ je možné zpětnou vazbu vyjádřit několika způsoby:

- 1) vyjádřit **gestem** ruky (nahore–dole) či **postojem** (viz hra „pocitový teploměr“ v materiálu B. Látalové);
- 2) nakreslit jako **obrázek** – každý nakreslí obrázek či pocit na vlastní papír nebo na společnou roli balicího papíru (viz materiál M. Pucové);
- 3) vyjádřit jedním slovem – každý řekne/napíše jako reakci na otázku „Jaké to bylo?“ pouze **jedno slovo** („pomalé“, „super“, „nuda“, „divoké“, „těžké“, „legrace“, „ostych“ atd.);
- 4) reflektovat **ve dvojici** – dáme dětem chvilku času po hře, aby si spolu ve dvojici řekly, co se jim na hře líbilo, jaké to pro ně bylo.

Pedagog může na závěr tyto reakce shrnout, poděkovat za ně. Může také říci i sám za sebe, z čeho měl radost, co se povedlo, případně co se nepovedlo, a děti celkově povzbudit.

ČESKO-UKRAJINSKÝ SLOVNÍČEK PRO TANEČNÍ A POHYBOVÉ HRY

česky	ukrajinsky	výslovnost
Co:	Що:	Ščo:
Hra	Гра	<i>Hra</i>
Tělo	Тіло	<i>Tilo</i>
Hlava	Керівник	<i>Kerivnyk</i>
Nos	Ніс	<i>Nis</i>
Ústa	Рот	<i>Rot</i>
Uši	Вуха	<i>Vucha</i>
Ruka	Рука	<i>Ruka</i>
Noha	Ніжка	<i>Nižka</i>
Zadek	Прикладом	<i>Prykladom</i>
Trup	Халл	<i>Chall</i>
Záda	Назад	<i>Nazad</i>
Břicho	Живіт	<i>Živit</i>
Pupík	Пупок	<i>Pupok</i>
Chodidlo	Стопа	<i>Stopa</i>
Dlaně	Пальми	<i>Pal'my</i>
Pohyb	Рух	<i>Ruch</i>
Hýbat se	Рухатися	<i>Ruchati sja</i>
Zrcadlo	Дзеркало	<i>Dzerkalo</i>
Cesta	Стежка	<i>Stežka</i>
Začátek	Початок	<i>Počatok</i>
Konec	Кінець	<i>Kinec</i>

česky	ukrajinsky	výslovnost
Kde:	Де:	De:
Na místě	На місці	<i>Na misci</i>
Z místa – do prostoru	З місця - в космос	<i>Z miscya - v kosmos</i>
Kruh	Кільце	<i>Kil'ce</i>
Řada	Порада	<i>Porada</i>
V prostoru – všude a volně v prostoru, například jako hvězdy na nebi	У космосі - скрізь і вільно в космосі, наприклад, як зірки на небі	<i>U kosmosi - skriz' i vil'no v kosmosi, napryklad, yak zirky na nebi</i>
Uprostřed	Посередині	<i>Poseredyni</i>
V rohu třídy	У кутку класу	<i>U kutku klasu</i>
V centru třídy	У центрі класу	<i>U centri klasu</i>
U zdi, u tabule, u žebřin...	Біля стіни, біля дошки, біля драбин...	<i>Bilya stiny, bilya došky, bilya drabyn...</i>
Daleko	Далеко	<i>Daleko</i>
Blízko	Закрити	<i>Zakryty</i>
Po obvodu	По периметру	<i>Po perymetru</i>
Uvnitř	Всередині	<i>Vseredyni</i>
Dole	Вниз	<i>Vnyz</i>
Nahoře	Вгору	<i>Vhoru</i>
Plynule	Плавно	<i>Plavno</i>
Sekaně	Фрикадельки	<i>Frykadel'ky</i>

česky	ukrajinsky	výslovnost
Jakým způsobem:	Як:	Yak:
Chodit	Прогулянка	<i>Prohulyanka</i>
Běžet	Бігти	<i>Bihty</i>
Zastavit se	Стоп	<i>Stop</i>
Skákat	Стрибок	<i>Strybok</i>
Točit se	Обертати	<i>Obertaty</i>
Padat	Падіння	<i>Padinnya</i>
Ležet	Брежня	<i>Brechnya</i>
Sedět	Сісти	<i>Sisty</i>
Pomalu	Повільно	<i>Povil'no</i>
Rychle	Швидко	<i>Švydko</i>
Popředu	Попереду	<i>Poperedu</i>
Pozadu	Позаду	<i>Pozadu</i>
Do strany	В сторону	<i>V storonu</i>
Vpravo	Правильно	<i>Pravyl'no</i>
Vlevo	Ліворуч	<i>Livoruč</i>
Nahlas	Вголос	<i>Vholos</i>
Potichu	Тихо	<i>Tycho</i>
Vysoko	Високий	<i>Vysokyy</i>
Nízko	Низький	<i>Nyz'kyy</i>

česky	ukrajinsky	výslovnost
Kdo	Вооз	Vooz
Společně, všichni najednou	Разом, все відразу	<i>Razom, vse vidrazu</i>
Každý sám	Всі поодинці	<i>Vsi poodynci</i>
Dvojice	Пара	<i>Para</i>
Trojice	Трійці	<i>Triyci</i>
Skupinky	Групи	<i>Hrupy</i>

ZDROJE

Odkazy (projekty taneční a pohybové výchovy ve školách, ukázky pohybových her):

Tanec školám, včetně krátkého videa (Tanec Praha, z. ú.): <https://divadloponec.cz/cs/pro-skoly>

Videoukázky pohybových her a další krátké filmy o tanci ve škole: <https://divadloponec.cz/cs/umelci-detem>

Škola tančí (SE.S.TA, z. s.): <https://www.se-s-ta.cz/sesta-pro-deti.php>

Projekt tanec do ubytoven / Divadlo a tanec do ubytoven:

<https://tanecpraha.cz/cs/divadlo-tanec-do-ubytoven-teatr-i-tanci-do-gurtozhitku>

Pohybové studio TEP39: <https://www.tep39.cz/>

Bibliografie (výběr):

Boorman, Joyce: Creative Dance in Grades Four to Six. Longman, London, 1971.

Jeřábková, Jarmila: Taneční průprava. NIPOS-ARTAMA, Praha, 2004.

Kröshclová, Jarmila: Nauka o pohybu. SPN, Praha, 1975.

Lecoq, Jacques: The Moving Body (Le Corps Poétique). Bloomsbury Publishing PLC, London, 2020.

Lössl, Jiří: Rytmická, pohybová a taneční výchova mladšího žactva. Deset lekcí pro začínající pedagogy. NIPOS-ARTAMA, 2007.

Payneová, Helena: Kreativní pohyb a tanec ve výchově, sociální a klinické praxi. Portál, Praha, 1999.

Pucová, Markéta, Poláková, Marta: Kreativní tanec pre deti a mládež. Byť v pohybe / B in motion, Bratislava, 2016.

Švandová, Lenka: Taneční výchova dětí předškolního věku. NIPOS-ARTAMA, Praha, 2007.

Tanec, pohyb a hra ve škole a žáci s OMJ

Metodologický úvod
k pohybovým aktivitám

Autoři:

**Barbora Látalová
Kateřina Klementová**

Vyrobil Národní pedagogický institut České republiky

2022

www.npi.cz

npi | Národní pedagogický institut
České republiky

